DE BAKKERIJEN J. JANSSE WZ., 1876-1963

DOOR W. JANSSE

I. DE PERIODE 1876-1939

IN 1876 begon W. Jansse een kleine bakkerij op Hillesluis. Hij bezat geen cent maar de eigenaar van de vervuilde en verwaarloosde bakkerij was blij het zaakje te kunnen verhuren. Weken werkten mijn grootmoeder en haar zuster om er een frisse, schone zaak van te maken. Dat had indruk gemaakt op de omwonenden en hoewel hij de eerste dag maar twee broden verkocht, kreeg hij door noeste arbeid een aardige zaak. Dagen van zestien uur werken. 's-Nachts bakken, overdag de klanten bedienen.

Zijn oudste zoon Jozua kwam, na tot zijn elfde jaar te hebben schoolgegaan, in de zaak. De klanten werden met paard en wagen bediend. Tot 1898 werkten zij samen. In dat jaar trouwde Jozua met Bertha 't Hart en nam hij de zaak van zijn vader over. Het volgend jaar werd ik geboren.

In 1902 werden in de Oranjeboomstraat twee panden gekocht. De afstand van de voorgevel tot aan de spoordijk was dertig meter, dus daar kon een flinke bakkerij worden gebouwd. Paard en wagen werden verkocht. Handwagens deden hun intree. Op huis-aanhuisbediening werd de zaak gebaseerd en zij is er groot door geworden. Het verschijnen en verdwijnen van de broodwagens tussen 1902 en 1963 is, naast de ontwikkeling van de machinale broodbereiding, het hoofdthema van dit verhaal.

Mijn vader was een vooruitstrevend man. Zijn komst in de Oranjeboomstraat werd met een flinke advertentie in de 'Feijenoordsche Courant' van 2 augustus 1902 aangekondigd en die krant heeft daarna heel wat kanjers van advertenties mogen plaatsen, zodat iemand zei: 'Jansse, wat maak jij toch een drukte; het lijkt wel of je de enige bent op Feijenoord'. Elke uitbreiding, elke medaille die werd behaald, elk nieuwtje werd grootscheeps aangekondigd.

Nu eerst iets over de broodbereiding. In de kleine bakkerij op Hillesluis was het nog een primitieve bedoening. Er waren geen machines en het was een zwaar vak. De degen van 100 à 150 kilo bloem of meel werden in een trog met de handen gekneed. De taaie,

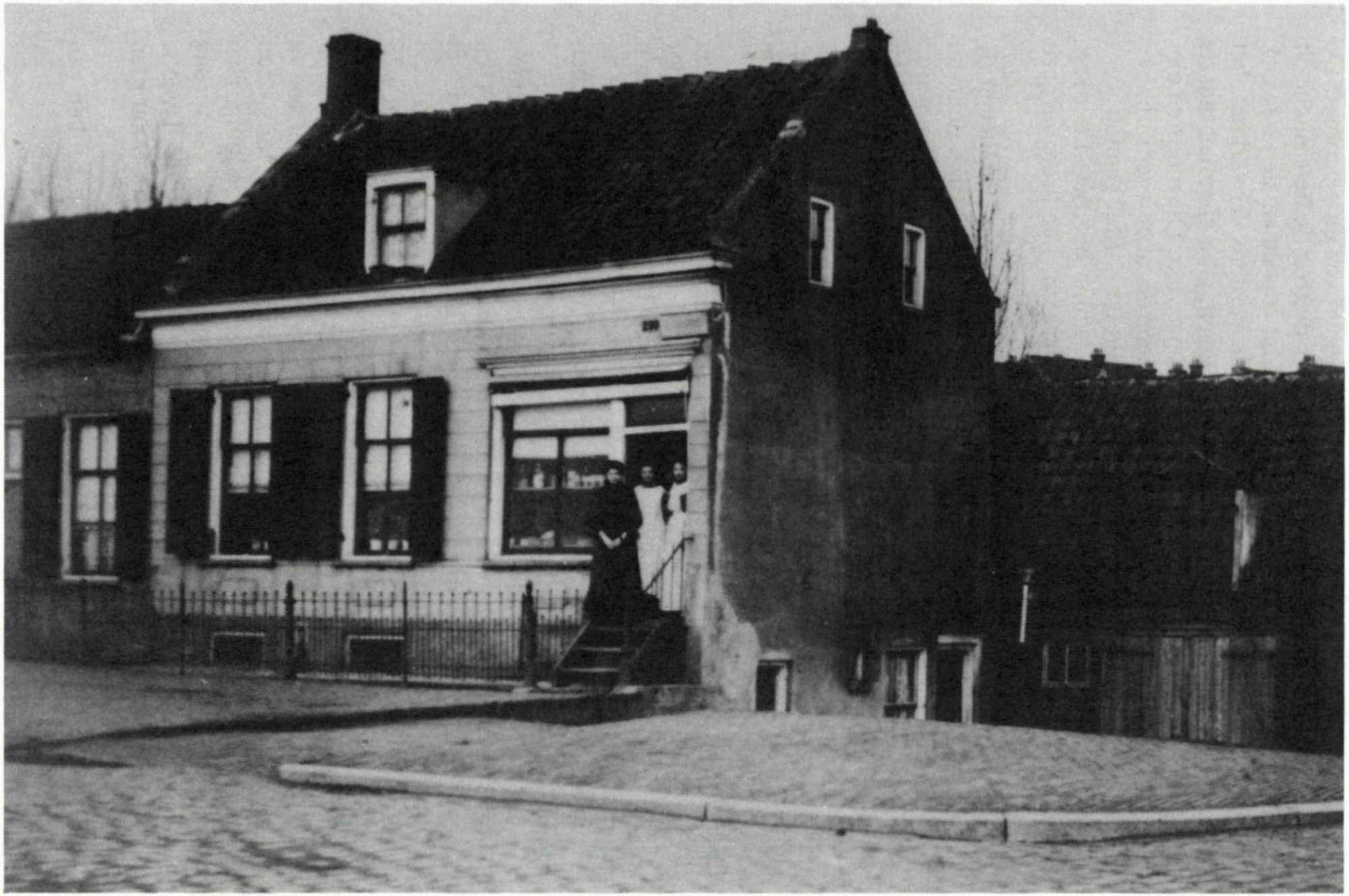

78. De bakkerij aan de Hilledijk, waar W. Jansse in 1876 zijn zaak begon.

loodzware stukken werden over elkaar gewreven en gestompt. De deegmaker stond voorover gebogen over de trog de hele nacht dit werk te doen en kreeg 'bakkersbenen'. Dat was de eerste jaren ook in de Oranjeboomstraat nog zo. Ook de verdere verwerking, het opbollen, langmaken en in de blikken leggen, ging allemaal met de hand. De ovenisten hadden het niet minder zwaar. Die moesten met een schieter de blikken in de ovens schuiven en ze er weer uithalen. De hele nacht door. De werktijden waren lang. Met gejuich werd dan ook in 1908 de eerste deegkneedmachine begroet. De deegmaker kon nu rustig de machine laten draaien. Die kreeg er geen bakkersbenen van.

Een belangrijke gebeurtenis voor onze zaak was ook het in de handel brengen van Allinsonbrood. De bereidingswijze daarvan pikte mijn vader in 1908 op bij Hus in Den Haag en vele jaren waren wij de enigen die Allinson leverden. Ik kan wel zeggen dat wij daarmee onze zaak hebben gemaakt. Het werd verpakt, stond onder controle van het laboratorium van dr. H.J. van 't Hoff en L. Weeda en was het enige bruinbrood dat niet kruimelde en lang mals bleef. Door de arbeidsintensieve werkwijze wordt het *echte* Allinson tegenwoordig bijna niet meer gemaakt.

Natuurlijk kwam op den duur de concurrentie in het geweer en niet bepaald op een faire wijze. Toen wij al vele jaren reclame voor Allinson hadden gemaakt, begon de grootste bakkerij in Rotterdam er ook mee. Daarbij werden de verpakking, het controlezegel en de uitvoerige tekst letterlijk overgenomen. Wij hebben dit plagiaat een halt kunnen toeroepen maar het was een trieste ervaring.

Concurrentie kwam ook van de Coöperaties. De arbeiders hadden daarvan in het begin grote verwachtingen: 'de ondernemerswinst ten goede te doen komen aan de consument'. Die uitkering werd wel toegezegd maar men kon niet zeggen hoeveel. Toch werden veel klanten weggelokt. Ons debiet holde achteruit. In plaats van 125 balen bloem en meel verwerkten wij er nog maar 85.

Bakkerij 'De Korenschoof' kwam op het lumineuze idee om zijn klanten *nu* maar vast 10 procent van de omzet definitief toe te zeggen. Dat was voor veel bakkerijen – en ook voor ons – een waagstuk, maar wij moesten wel mee. Het was onze redding. Een jaar later was de omzet 200 balen per week. Dat is de oorsprong geweest van het 10 procent-dividendstelsel dat tot de Tweede Wereldoorlog heeft geduurd. Een enorme administratie, maar men had zijn klanten vast.

De banketbakkerij bestond uit niet veel meer dan de keuken van

79. Het personeel van de bakkerij aan de Oranjeboomstraat 155 op een foto uit 1902. Geheel links A.G. Ideler, later bedrijfsleider; v.r.n.l.: de oprichter W. Jansse, J. Jansse Wz, oom Kees Jansse; op de bank W. Jansse Jz. Links op de bank een amandelmolentje, dat met de hand werd bediend.

het vroegere woonhuis. Maar onze eerste banketbakker W. Smid, verstond zijn vak en de winkel floreerde. Prachtige gebakjes, soms met een vogeltje van schuim erop. De banketbakkerij werd dan ook al spoedig uitgebreid.

Laatst zond iemand mij een nota uit 1914 van onze zaak: Tweehonderd gebakjes f 6,–.

De oorlog 1914-1918 schiep voor het bedrijf veel problemen. De graanvoorziening liet veel te wensen over. Burgemeester Zimmerman benoemde een crisiscommissie uit het bedrijfsleven, waarvan mijn vader secretaris werd. De kwaliteit van het brood ging sterk achteruit. De voorgeschreven melange was 47 procent meel, 15 procent rogge, 30 procent aardappelmeel, 8 procent zemelen en grind (geen steentjes hoor).

De stinkende bruinbroodjes kregen de naam 'Posthumaatjes', naar de toenmalige minister van Landbouw dr. F.E. Posthuma. Dit duurde jaren lang. Broodrellen waren aan de orde van de dag. Onder het geroep 'honger' werden de wagens omgekiept en leeggeroofd.

Daar mijn vaders rechterhand, chef Ideler, gemobiliseerd werd en hij zelf veel tijd aan de publieke zaak moest besteden, zei hij na mijn driejarige H.B.S.-tijd: 'Wim, het spijt mij maar ik heb je nodig in de zaak. Jouw taak is de controle op de broodbonnen'. Als jongen van zestien kreeg ik zes meisjes van een jaar of twaalf onder mijn leiding en werd ik 'mijnheer Wim'.

Mijn vader was een van de weinige bakkerspatroons die voor afschaffing van de nachtarbeid waren. Enkele fragmenten uit wat hij hierover schreef:

'Men moet aan den lijve ondervonden hebben om te kunnen beseffen wat vóór de afschaffing in 1919 de nachtarbeid voor bakkersgezellen en kleine patroons betekende. Niet alleen werkten de menschen jaar in, jaar uit, uitsluitend 's nachts, maar hierbij kwam nog dat overmatig lange werktijden zoo bitter slecht betaald werden. Op de gewone dagen werd minstens 12 uur gewerkt en 's Zaterdags 24, voor een loon, varieerend van 9 tot 11 gulden per week. Wij hadden drie gezellen. De twee interne, wier werktijden vrijwel ongelimiteerd waren, verdienden 2 tot 5 gulden boven de kost. Vooral het laatste was uit den booze.'

'In dien tijd heb ik eens tegen mijn vrouw gezegd: "Als de nachtarbeid blijft, mag geen van onze jongens bakker worden!" '

80. Een deegmaker aan het werk aan de trog.

'De arbeidersorganisaties bleven steeds op hetzelfde aambeeld hameren en hardnekkig strijden voor de afschaffing van nachtarbeid en voor verkorting van arbeidstijd. Er werden congressen en meetings gehouden om de arbeiders wakker te schudden, die weinig besef hadden van den strijd die voor hen gevoerd werd.'

Toen in november 1918 de revolutie dreigde en de kanonnen op het stadhuis stonden, was voor de gezellen de tijd rijp om hun doel te bereiken en tevens de achturige werkdag. In juli 1919 werd de wet bekrachtigd en op 24 oktober 1920 in werking gesteld.

De afschaffing van de nachtarbeid had voor het bakkersbedrijf ingrijpende maatregelen ten gevolge. Wat voorheen 's nachts geproduceerd werd moest nu in enkele morgenuren worden gemaakt. De bezorging, die vroeger al om zes uur begon, mocht niet voor tien uur aanvangen. De capaciteit van de ovens werd tot tweederde teruggebracht, zodat met het bestaande ovenpark het benodigde kwantum brood bij lange na niet geproduceerd kon worden.

Mijn vader had echter de bui zien aankomen en in 1917 al uitgezien naar een pand aan de rechter Maasoever voor een tweede bakkerij. Een leegstaande wasserij in de Tuinderstraat, oppervlakte 600 m^2 plus zolders, was er geknipt voor en werd gekocht.

Op 23 oktober 1918 werd deze bakkerij feestelijk geopend. Wij waren in staat de moeilijkheden van de nieuwe situatie het hoofd te bieden. Een winkel werd geopend aan de Binnenweg 71 en een in de Van Oldenbarneveltstraat 81, beide vlak bij de bakkerij waarvoor zij krachtige steunpilaren waren.

De zaken groeiden en het gezin groeide evenzeer. Er kwamen vijf zoons en drie dochters. De hartewens van mijn vader was, dat alle zoons in de zaken zouden komen en die wens werd vervuld. Na mij kwam mijn broer Arie, die een technische aanleg had. Machines, verbouwingen, vervoer en broodproduktie kwamen voor zijn rekening. Broer Piet voelde veel voor de banketbakkerij en de winkels. Hieraan kon hij zich met groot enthousiasme zijn leven lang wijden. Mijn taak was van meet af aan de administratie, belastingen, verkoop en reclame. Vooral het laatste werd bepaald een hobby. Wij liepen elkaar dus niet voor de voeten. Toen Anton en Joop zich aandienden, werd in 1932 een aparte N.V. opgericht, de Stereo Beschuit- en Koekfabriek in de Gouvernestraat.

De bakkerij Oranjeboomstraat kon, ondanks de toevoeging van

meerdere panden (soms vier tegelijk), toch niet aan de eisen voldoen en ook de Tuinderstraat stond al gauw op volle capaciteit. Dus werd in 1921 een grote bakkerij van 900 m^2 aan de Maashaven gebouwd en in 1927 een aan de Groene Hilledijk.

Het gouden jubileum werd dan ook in 1926 luisterrijk gevierd. In datzelfde jaar werd de vijfde bakkerij in de Volmarijnstraat gevestigd (600 m^2). Het personeel bood een tegeltableau aan waarop in het midden het bakkerijtje op Hillesluis en er omheen de vijf bakkerijen.

In 1922 zag ik op een sportkalender geestige illustraties van Jan Lutz. Honderden jongensboeken heeft hij geïllustreerd. Ik verzocht hem een tekening te maken bij een paar versjes. Deze tekening is door vele andere gevolgd en tot zijn dood is hij onze tekenaar geweest voor de Sint Nicolaas- en Kerstreclame. Mijn vader en ik maakten beurtelings een paar versjes over een actueel onderwerp en Jan maakte er een geestige tekening bij.

In de loop der jaren gebruikten wij verschillende slagzinnen, zoals:

'Eet brood van Jansse en ge hebt Uw bakker gevonden'

'Ruim honderdvijftig held're wagens
Bezorgen door de ganse stad
Ons brood dat ook U zal bevallen
Wanneer Gij 't eenmaal hebt gehad.'

'Jansse's wagens overal;
Jansse's brood gaat bovenal.'

Toen de voetbalclub Feyenoord weer eens een grote overwinning had behaald, dichtte mijn vader:

'Nu Feijenoord, aan de spits getreden,
Opnieuw haar lauweren vermeert,
Vraagt menigeen misschien de reden
Waardoor dit elftal triompheert.
en toch is 't antwoord heel eenvoudig,
Want taaiheid, spierkracht, fierheid, moed
Verkrijgt ge door 't gebruik van bruinbrood,
Dat Jansse U bezorgen doet.'

Dat was nog 'truth in advertising' ook, want vele Feyenoord-spelers kwamen uit gezinnen die tot onze klantenkring behoorden. In overleg met de voetballers werd het versje gepubliceerd met een karikatuurtekening van het elftal, die ik helaas niet meer heb.

Ik vind dit wel het meest geniale gedichtje dat mijn vader heeft gemaakt, vooral als men bedenkt dat hij slechts tot zijn elfde jaar heeft schoolgegaan.

Ook aan de bloemencorso's namen wij deel, meestal met drie wagens.

Aan concurrentie ontbrak het niet. Helaas ook veel oneerlijke en geniepige. Het weglokken van broodbezorgers met meeneming van onze klanten was een methode die onrust onder het personeel zaaide en ons leven vergalde.

In 1923 zagen wij plotseling op de wagens van A.P. Versluys biljetten met de tekst: 'Wij alleen zijn gerechtigd bruibrood Dr. T.R. Allinson te verkopen'.

Versluys had nooit Allinson verkocht en wij hadden er al veertien jaar reclame voor gemaakt. Wat was het geval? Bakker Ceelen had het merk Allinson laten deponeren maar zijn brood werd geen succes. Versluys kocht zijn zaak en dus ook het merk. Wij kozen mr. Th.A. Fruin als advocaat. Die lachte er om: 'dat Versluys het merk heeft is niet voldoende, hij moet het ook gebruikt hebben'. Mr. G.C.A. Oskam, de advocaat van Versluys, kreeg een pittig briefje van Fruin en de biljetten verdwenen van de wagens.

De broodfabricage maakte in tientallen jaren technisch geen vorderingen. Er waren deegkneedmachines, de ovens verbeterden, maar de bereiding bleef nog in elk opzicht handwerk.

Van een grote deeg werden op de werkbank met een kort hakmes stukken afgestoken; deze werden gewogen en aan een groep mannen toegeworpen die de stukken opbolden. Nadat deze gerezen waren (door de werking van de gist) werden ze door een andere groep mannen lang gemaakt en in de bakblikken gelegd. Na een volgende rijsperiode werden zij met schieters in de oven geschoven. Van zo'n werkbank, waaromheen vijftien of zestien mannen bezig zijn, heb ik nog één unieke foto uit onze bakkerij aan de Maashaven. Eveneens van een groep ovenisten die bezig is met inschieten en uithalen. In ons uitgebreid fotoarchief zijn vanaf de vroegste tijden foto's bewaard gebleven.

Mijn vader is vele jaren secretaris van de Rotterdamsche Broodbakkerspatroonsvereeniging geweest en heeft samen met G.K. Schoep, de voorzitter, veel goed werk verricht. Toen onze zaak in omvang toenam werd hij tot bestuurslid van de Nederlandsche Vereeniging van Werkgevers in het Bakkersbedrijf gekozen. De meeste grote bakkerijen in ons land, een zestigtal,

81. Een van de drie wagens waarmee werd deelgenomen aan het bloemencorso op 31 augustus 1928.

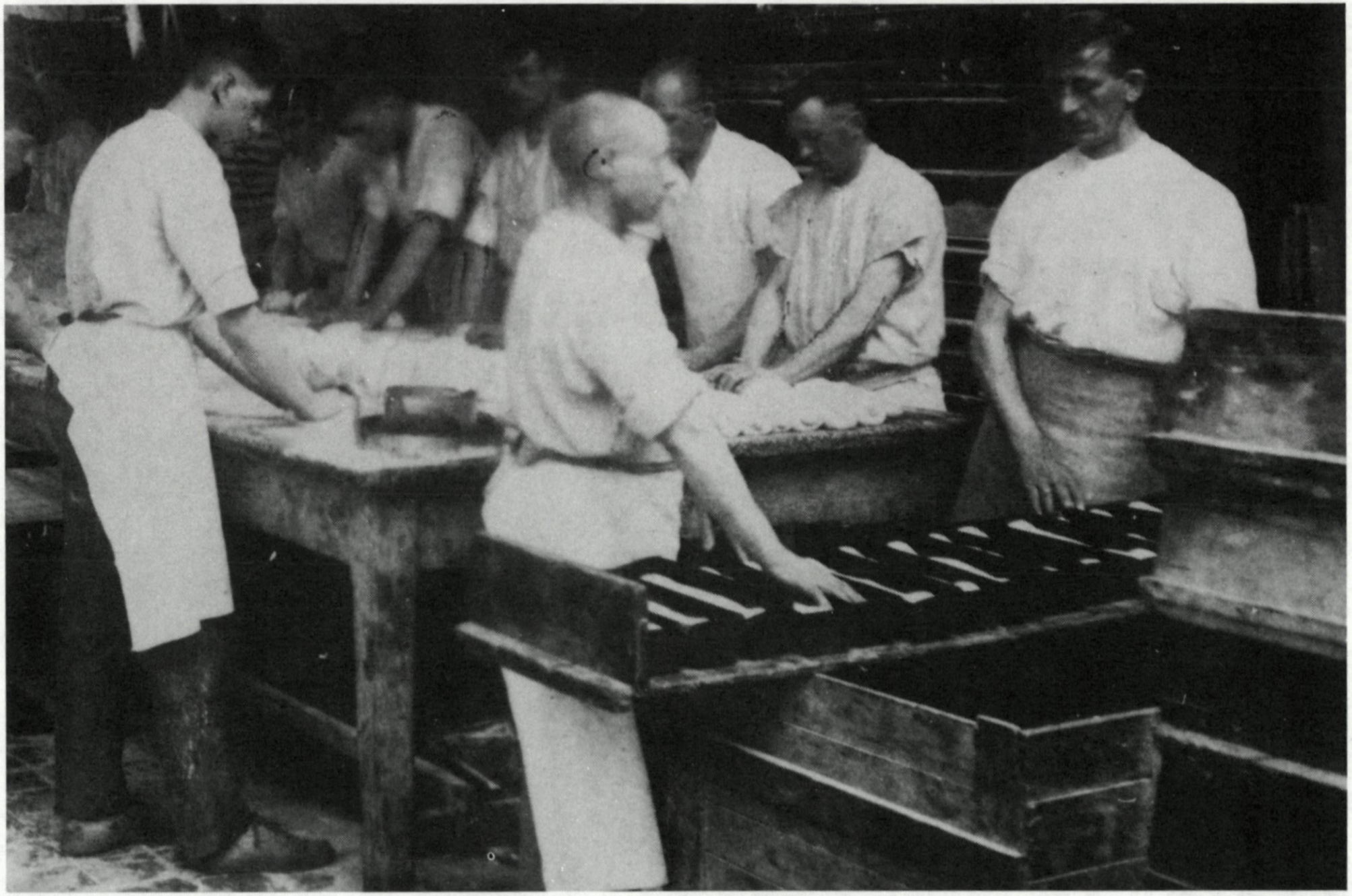

82. Detail van een foto (ca. 1923) van de bakkerij aan de Maashaven. Een groep mannen bezig met het langmaken van stukken deeg, rechts de gevulde bakblikken.

waren daar lid van. Ook daarvan is hij 25 jaar secretaris geweest. Toen hij als bestuurslid aftrad mocht ik hem opvolgen.

Twee agendapunten kwamen in de vergaderingen steeds weer aan de orde, nl.: proberen bij de regering toestemming te krijgen tot 1 cent broodprijsverhoging en de strijd met de werknemersorganisaties, die vochten voor loonsverhoging.

Erg prettig waren deze vergaderingen dus niet, maar na de Algemene Jaarvergadering was er altijd een diner en dan was het gezellig. Vanaf 1936 werd het traditie dat ik tussen het hoofdgerecht en het dessert een berijmd verslag ten beste gaf over het wel en wee van het bakkersbedrijf in het voorbije jaar. Enkele strofen uit het gedicht van 15 januari 1936 mogen hier volgen.

't Was een grote groep van bakkers
Die, voor de jaarvergadering,
Op woensdag 15 januari,
's Morgens vroeg naar Gouda ging.

's Middags hebben w'onze schreden
Naar Steenland's bakkerij gericht
En 'k wijd dus graag aan dit bezoek ook
Een ruime plaats in dit gedicht.

Wie heeft er van zijn installatie
al eerder niet eens iets gehoord?
Er werd dan ook van alle kanten
Tot dit bezoek nu aangespoord.

't Bezwaar is voor de meeste bakkers
Dat de produktie zoveel kost
Heer Steenland heeft dit moeilijk vraagstuk
Voor Gouda althans opgelost.

Het bezoek bij Steenland was voor velen een openbaring. Mijn broer Arie ging direct met grote energie aan het werk om onze bakkerijen te mechaniseren. In die tijd kwamen eindelijk machines op de markt die de zware arbeid in de bakkerijen konden overnemen. Er kwamen opbolmachines, langmaakmachines en rijskasten. Deze, in verband opgesteld, maakten het mogelijk een groot bedrijf volledig te automatiseren. De langmaakmachine was een uitvinding van bakker J.P. Peters uit Rotterdam. In enkele jaren wist mijn broer Arie onze vijf bakkerijen te automatiseren. Het bezoek aan Steenland is van groot belang geweest voor ons bedrijf.

Tot aan de Tweede Wereldoorlog ging het in opgaande lijn. Onze

zaak was op één na de grootste in Rotterdam en had toen driehonderd mensen in dienst. Donkere wolken pakten zich samen. De oorlogsdreiging maakte dat ook ons land in 1939 mobiliseerde. Het werd een zorgelijke tijd, vooral omdat het moeilijk was om goed personeel te krijgen maar ook op het punt van de grondstoffenvoorziening. Maar de zaak moest blijven draaien en aan de buitenwereld moest een vrolijk gezicht worden getoond.

Wie kon daarvoor beter zorgen dan onze vriend Jan Lutz. Ik vroeg hem een serie kaarten te maken met grappige voorvallen uit het soldatenleven en die in verband te brengen met onze zaak. Die opdracht heeft hij op fantastische wijze vervuld. Tien verschillende tekeningen met tekst ontsproten aan zijn brein. Er werden er 100.000 gedrukt en die stelden wij onbeperkt ter beschikking van de gemobiliseerden. Die gebruikten ze natuurlijk graag om naar huis te sturen, zodat duizenden kaarten in Rotterdam werden verspreid zonder dat wij daar zelf iets aan hoefden te doen.

II. BAKKERIJEN IN OORLOGSTIJD

10 mei 1940. Om vier uur worden wij wakker door het geronk van vliegmachines en het geluid van schoten. Dan gaat de telefoon en vertelt mijn vader dat Duitse watervliegtuigen op de Maas gedaald zijn en dat het vliegveld Waalhaven gebombardeerd is. Van de ene dag op de andere worden wij met een schok verplaatst in een volkomen nieuwe situatie. Het is oorlog.

Om zes uur ga ik naar de bakkerij aan de Groene Hilledijk en verneem dat auto's vol Duitse soldaten gepasseerd zijn op weg naar de brug. In een minimum van tijd was de Koninginnebrug bezet en hingen op het Noordereiland biljetten: 'Duits gebied'. Verder kwamen zij voorlopig niet. De Willemsbrug werd door de mariniers verdedigd tot na het bombardement. In Zuid werden op alle strategische punten kuilen gegraven en mitrailleurnesten ingericht.

Toch besloten wij de broodvoorziening zoveel mogelijk te laten doorgaan. Veel bezorgers ontbraken, vrijwilligers namen hun plaats in. Eén bezorger werd door een kogel getroffen en kreeg een zenuwschok. Hij was drie maanden uitgeschakeld. In de banketbakkerij was geen mens gekomen; ook het kantoorpersoneel ontbrak. De telefoon werkte nog. Ik kende de centrale niet maar werkte mij in en heb er bijna de hele dag aan gezeten. Want er was wel wat te regelen. Het allervoornaamste was gist om brood te bakken en het depot van de gistfabriek was aan de rechter

83. Een van de in 1939 uitgegeven 'mobilisatie'-reclamekaarten met tekst en tekening van Jan Lutz.

Maasoever. Wij hadden nog verbinding met de stad en ik verzocht mijn broer Arie zoveel mogelijk gist te sturen met een roeibootje van Kralingseveer naar IJsselmonde. Dat is enkele malen gelukt. Nu konden de bakkerijen Oranjeboomstraat en Groene Hilledijk blijven draaien, maar de hoeveelheid gist per baal bloem werd geleidelijk verminderd van 10 tot zelfs 3 ons. Er was veel vraag naar brood. Om zes uur waren wij uitverkocht en er bleef een grote groep ontevredenen staan. Toen ik thuis was werd ik teruggeroepen. De winkelruit was ingegooid en een massa mensen stond voor de bakkerij. Binnen was het een golvende zee. Wat ze aan beschuit gevonden hadden was naar buiten gegooid. Acht agenten waren bezig de menigte te verdrijven.

's Nachts piekerde ik: 'Wat moet dat morgen worden?'. Wij reden niet uit. Dat was voor de chefs en controleurs een opluchting, maar er was wel een aparte organisatie nodig. Er zouden stellig duizenden mensen komen. Politiehulp werd ingeroepen om ze in een rij te zetten. Klanten en niet-klanten kregen allen brood. Men wachtte geduldig, soms zelfs drie uur, en ging dan overgelukkig met twee broden naar huis. De hele zondag werd er gebakken. Niet alleen het gistvraagstuk werd nijpend, maar wij raakten ook door onze voorraad bloem en meel heen. Tegen een Feldwebel die om brood kwam zei ik: 'om elf uur, als U mij een Ausweis geeft om met twee vrachtauto's bloem, meel en kolen te halen'. Dan moest ik mij aan zijn post aan de Wilhelminakade melden.

Met een witte zakdoek zwaaiend reed ik over de doodstille Parallelweg naar zijn schuilkelder. Hij stelde een motorrijder tot mijn beschikking en gezeten op de duozitting achter dat met handgranaten omhangen vaatje buskruit reed ik door de stille straten naar onze expediteur Hoogenboom in de Oranjeboomstraat. Het was een zonnige zondagmorgen maar er was geen verkeer. Wel stonden overal de mensen buiten om te kijken als er eens iets voorbijkwam. Wel, daar kwam ik aan. Met Hoogenboom ging ik mee naar het Handelsterrein, eerste Pinksterdag, kolen laden... Dit alles is maar een heel klein stukje uit die eerste dagen, maar in dit artikel moeten wij met zevenmijlslaarzen door die vijf oorlogsjaren heen.

Bij het bombardement gingen onze bakkerij aan de Tuinderstraat en vijf winkels in de stad verloren. De familieleden bleven ongedeerd. Tegen de avond konden de kolonnes, die al enkele dagen in de Oranjeboomstraat vijf rijen dik stonden opgesteld, de bruggen over. De volgende morgen ging ik met twee chefs de ravage in ogenschouw nemen.

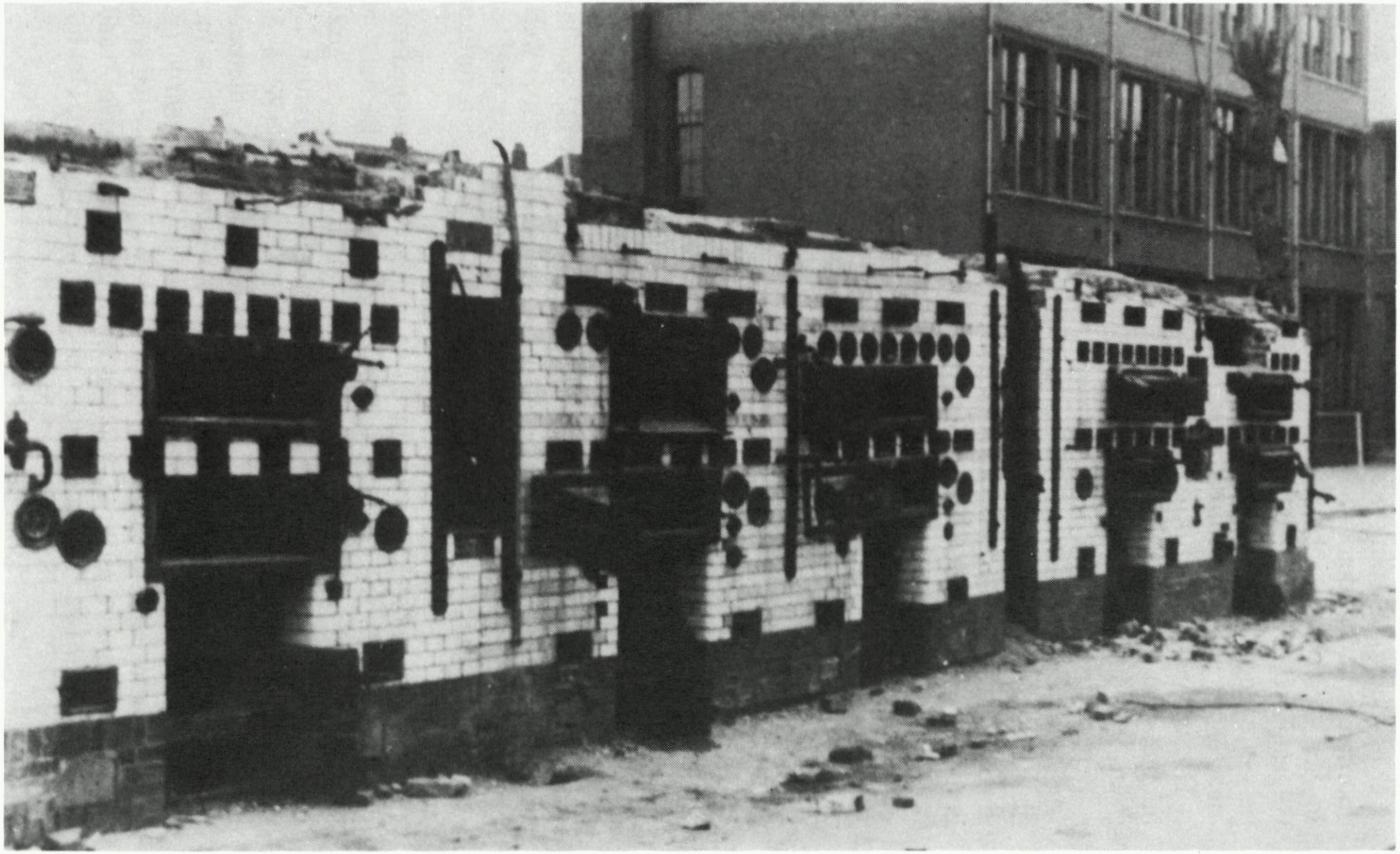

84. De ovens van de bakkerij Tuinderstraat, die het bombardement en de brand van 14 mei 1940 doorstonden en nadat het puin was geruimd op een kale vlakte stonden.

De broodvoorziening was een chaos die nog verergerd werd doordat tienduizenden broden uit andere steden gezonden werden. In het electriciteitsgebouw was een ruimte tot aan de zolder volgestouwd. De overgebleven bakkerijen konden echter best in de behoefte voorzien. Langzamerhand keerde het personeel terug, maar er moest veel geïmproviseerd worden.

De binnenstad van Rotterdam lag in puin. Toen na vele maanden het puin was afgevoerd, stonden er op een kale vlakte nog onze vijf ovens van de bakkerij Tuinderstraat. Vuurvaste steen...

Er volgden nu snel allerlei maatregelen van de bezetter. Melkbrood werd afgeschaft. Onze voorraad melkpoeder en 72.000 eieren werden in beslag genomen. Brood, beschuit, koek en banket gingen op de bon. De broodbonnen hebben ons in de oorlogsjaren de grootste zorg gegeven. Wij werden belastingambtenaren. De loonbelasting moest worden ingehouden. Bomaanslagen en diefstal gingen tot de dagelijkse gebeurtenissen behoren. Toen mijn broer Piet van zijn kort binnenlands huwelijksreisje thuiskwam lag daar het bericht dat zijn vijftig vaten boter in het koelhuis waren geblokkeerd, d.w.z. dat zij als 'Liebesgaben' naar Duitsland gingen.

De bakkerij Tuinderstraat was verwoest en ondanks het verlies aan debiet in de binnenstad moest de produktiecapaciteit toch worden hersteld. Nieuwbouw? Dat ging niet zo gemakkelijk. In het Zomerhofkwartier waren noodgebouwen geplaatst. Dat voor de firma Drop besloeg 2000 m^2, maar zij konden met 1000 m^2 volstaan. Binnen een paar dagen was de zaak beklonken. Op speelse wijze, in een vouwblaadje met geestige tekeningen van Lutz, werd het bekend gemaakt. Gelukkig dat wij weer vijf bakkerijen hadden want de broodverkoop nam snel toe. Hoe dat kwam is een verhaal apart.

Het regeringsmeel bestond uit tarwe met 'schot', gemengd met gerst. Daarvan was geen brood te bakken. Het was klef. De bakkers klaagden steen en been. De Unilever stuurde aan de grote bakkerijen een bus met tien kg lecithine, een broodverbeteraar. De meelfabriek De Maas leverde een lecithine-emulsie (20 à 30 procent) 'Columbus'... Met dit slappe goedje kon niemand opschieten. Toen herinnerde mijn broer Arie zich die bus met onversneden lecithine, nam er proeven mee en constateerde een grote verbetering in kwaliteit. Bij de Unilever was men blij dat er nu eindelijk iemand reageerde. Mijn broer kocht hun hele voorraad. Wij hebben er twee jaar goed brood door kunnen bakken. Het lijkt

85. De winkel aan de Van Oldenbarneveltstraat 81, die bij het bombardement werd verwoest.

oncollegiaal om je het monopolie toe te eigenen, maar iedereen had de kans gehad.

Alles werd schaars, ook papier. Reclamedrukwerk mocht niet meer worden gemaakt. Toch slaagden wij er nog tweemaal in een attractief reclameboekje met veel foto's uit onze bedrijven in grote oplage te laten drukken. Wij bleven positief en maakten mooie winkeletalages waarin behalve het brood ook die reclameboekjes een plaats hadden.

De banketbakkerij ging goed... Ik noteer uit mijn dagboek: 'Oct. 1941. Voor stukgoed met de wagens maakt Piet nu een koek van bloembollen en suiker. Een ton bloembollen wordt er per week verwerkt tot heerlijke (?) koeken en ze vliegen weg. De prijs van de crocusjes (lach niet) is opgelopen van 55 tot 80 cent per kg. Hoewel het magazijn een bloembollenveld lijkt, zullen wij toch over een paar maanden door de voorraad heen zijn.'

De tijd noopte ons tot personeelsopleiding. Er was veel wisseling van personeel. Voor de nieuwelingen organiseerden wij cursussen. Ook zij die reeds lang bij ons waren bleken nog wel iets te kunnen leren: omgaan met mensen, verkoopkunde. Over het algemeen heeft er onder het personeel een goede geest geheerst. Boottochten waren verboden om energie te sparen, maar toch slaagden wij er in twee keer een boottocht te organiseren. De eerste met 550 en de tweede met 700 deelnemers. Dat waren grote feestdagen voor personeel, directie en genodigden.

Uit mijn dagboek: 'Toen ik op kantoor kwam zat Oberinspektor Essig (een toepasselijke naam) van de Rüstungsinspektion er met alle loonkaarten voor zich. Hij nam geen notitie van mij en ging door met kaarten links en rechts op de tafel te gooien. Eerst snapte ik het niet. Als hij een 50- of 60-jarige links wierp, mompelde hij: "Den können Sie behalten". Als een kaart rechts viel: "Den muss ich Ihnen abnehmen. Diese jungen Kerls nehme ich mit". Er werd geteld. Het waren er 150... Binnen veertien dagen te leveren. Ik was eerst sprakeloos. Toen ik hem vertelde dat een bakkerij verwoest was werden het er 100. Op het arbeidsbureau hadden wij een goede medewerker aan de heer De Munnik. Het werden er 90, daarna 75. Vijf weken later hebben wij er 50 opgegeven, waarvan echter een aantal werd afgekeurd of uitstel kreeg. Maar wij waren wel geschrokken en begonnen wijken te combineren en nieuw personeel aan te nemen.'

Broer Piet gaf de moed niet op. In de laatste maanden van 1943 werden drie nieuwe winkels geopend. Gebak en koekjes werden

86. Een pagina uit het in 1942 uitgegeven reclameboekje.

uitsluitend geleverd tegen inlevering van boter en suikerbonnen. Met Sint Nicolaas 1943 werd suiker ingeleverd voor 156.000 speculaaspopjes. Voor suikerbeesten werd zo veel suiker ingeleverd dat er enkele dagen continu gewerkt moest worden.

De broodbonnen maakten steeds onze grootste zorg uit. Als wij geen bonnen inleverden kregen wij geen meel. Zolang het rantsoen 1800 gram per week was had de bakker een zekere speling, om gevrijwaard te zijn tegen verlies, diefstal enz. Als er dan nog iets overbleef hing het van het verantwoordelijkheidsgevoel van de bakker af hoe hij dit gebruikte. Bonnen, recht gevend op een brood, brachten in de latere oorlogsjaren f 25,– op. Wat wij konden missen werd bestemd voor de kampen in Westerbork en Vught, de Joodse Raad, de onderduikers en voor krijgsgevangenen. Aan de officieren in Stanislau (Polen) werden door bemiddeling van het Rode Kruis gedurende anderhalf jaar dozen met geroosterd brood gezonden. In het laatste oorlogsjaar was het rantsoen zo gering, dat er niet veel meer kon worden gedaan.

Van elke mogelijkheid om iets extra's voor het personeel te doen maakten wij graag gebruik. Toen in september een hevige storm danig had huisgehouden in de boomgaarden en een groot deel van de oogst op de grond lag, spande personeelchef De Bruijn zich in om een vervoermiddel te vinden. Het was niet te zeggen wat het meest gammel was, het paard of de wagen. Het was spannend om de terugkeer uit Rhoon af te wachten. De kostbare lading van 1200 kilo appelen kwam goed aan en iedereen kreeg 3 kilo mee. Men kan zich nu niet meer voorstellen wat dat betekende. Ook niet dat in Rotterdam elke vierkante meter grond gebruikt werd om er iets op te verbouwen. Nadat het puin was geruimd werd het centrum van de stad bedekt met graanveldjes. Bordjes 'Verboden toegang'. Of het hielp?

In september 1944 werd er eenheidsbrood voorgeschreven. Niet alle bakkers hielden zich eraan. Concurrentiegeest is onder de bakkers altijd sterk geweest. Dwangmaatregelen van de voedselcommissaris waren nodig en dat in zo'n vreselijke tijd. Want op 27 september werd de evacuatie gelast van de bevolking in de wijken rond de havens voor de duur van twintig uren, omdat in de havens ontploffingen zouden plaatshebben. De evacuatie moest in enkele uren gebeuren.

Toen ik naar onze bakkerij aan de Maashaven ging was er al geen wagen meer in de remise. De Bruijn had alles keurig geregeld en alle wagens, die reeds geladen stonden voor de volgende dag, naar de

R.M.I. en ergens op Charlois laten brengen. De ruiten waren beplakt en de winkelruit was geschoord. Maar wat een consternatie. Mijn broer Arie en ik zijn de bakkerij nog eens doorgelopen. 'Hoe zullen wij haar morgen terugvinden?'

Woensdagmiddag om vier uur dromde een grote menigte samen op het Afrikaanderplein, wachtend op het teken om te gaan zien hoe de huizen zich gehouden hadden. De hele dag hadden hevige ontploffingen geklonken. Een koude wind begon te waaien; het stortregende. Het werd een uur later. De schade aan de huizen viel mee, maar de havens boden een troosteloze aanblik. De kaden waren ingestort, kranen lagen voorover in het water, loodsen en pakhuizen waren verwoest. Ook de schade aan de bakkerij viel mee. Er kon worden doorgewerkt. Donderdags werd dus de produktie voor de vrijdag in gereedheid gebracht.

Nauwelijks was ik thuis of het bericht kwam, dat Katendrecht opnieuw acht uren moest evacueren. Ik haastte mij naar de bakkerij Groene Hilledijk en zag daar reeds de wagens van de Maashaven binnenrijden. De voorgenomen produktie van de Maashaven moest nu in de Oranjeboomstraat en aan de Groene Hilledijk plaatsvinden. Toen de ploeg bakkers aankwam om aan het werk te gaan stond de bakkerij tjokvol met 25 wagens van de Maashaven. Binnen een kwartier moest daarvoor een onderkomen gevonden worden. Chef Van Brouwershaven vond dat in de Friesestraat. Iedereen die maar voorbijkwam kreeg een broodwagen in de hand geduwd. Boekhandelaar Been kwam vragen: 'Wat is er toch aan de hand, mijnheer Jansse?' 'Friesestraat', zei ik en duwde hem een wagen in de handen. Been, die een aardig buikje had en nog nooit een kar had geduwd, bracht de wagen keurig te bestemder plaatse.

Die vrijdag is een van de verschrikkelijkste dagen geweest die Rotterdam heeft meegemaakt. De hele dag dreunden er ontzaglijke slagen die de huizen kilometers ver deden schudden en de ruiten in verre omtrek vernielden. Overal werden de spiegelruiten van de winkels ingedrukt.

De voedselvoorziening baarde grote zorg. De meelfabriek De Maas had nog voor vijf weken voorraad. De bakkers misschien nog voor één week. De kolenpositie was precair. De poging van de geallieerden om Arnhem in te nemen was mislukt. De toekomst leek wanhopig. Uit het personeel werd een groep van zestien mannen gevormd, die zou proberen bij rellen en plundering het publiek tot kalmte te manen en er op te wijzen hoe dwaas het zou zijn een bakkerij te vernielen.

17 november 1944. 'Nu ga ik de droevigste dag beschrijven over onze goede stad Rotterdam sedert het uitbreken van de oorlog', staat er in mijn dagboek. Tot nog toe had de bevolking veel materiële schade geleden. Goud, koper, tin, radiotoestellen, fietsen en auto's waren gevorderd. Maar nu, op 10 november, begon een mensenjacht zoals men zich niet had kunnen voorstellen. Bevel: 'Alle mannen van 17 tot 40 jaar moeten onmiddellijk na dit bevel met de voorgeschreven uitrusting op straat gaan staan. De andere bewoners moeten in hun huizen blijven. Men mag zijn woonplaats niet verlaten. Wie poogt te ontvluchten "wird erschossen".'

Om acht uur zagen wij onze chef De Bruijn al voorbijkomen met nog een honderd mannen, op weg naar het stadion. Daar verzamelden zich in de loop van de morgen tienduizenden mannen, van wie ik reeds 's morgens de eerste rijen door de Oranjeboomstraat zag komen om in Rijnschepen te worden geladen. Rijen zo lang als de hele Oranjeboomstraat, zes à zeven mannen naast elkaar. Velen waren zo van de straat opgepikt. Een slager in zijn witte jasje en op klompen. Zijn vrouw bracht hem een jekker en ik een brood. Er waren veel bekenden bij en ik holde heen en weer van de bakkerij naar die ongelukkige kerels. Wat te voorzien was, iedereen vloog op mij af en ik werd door de Duitsers weggesnauwd. Ik liet een wagen met brood laden en naar de kade rijden bij de boot om zovelen als mogelijk was een half brood toe te stoppen. Woest werd mij bevolen te vertrekken, anders moest ik mee.

Een groot deel van de mannen bracht eerst nog een dag en een nacht in het stadion door. De volgende morgen zagen wij De Bruijn weer voorbijkomen, vrijgelaten, maar als een gebroken mens.

De gevolgen voor de zaak waren ruïneus. Ik schat dat er van de 170 bezorgers maar 70 over waren. De eerste dagen werd er niet bezorgd aan de linker Maasoever. Honderden vrouwen stonden voor de bakkerijen. Het duurde dagen voordat mannen zich weer buiten waagden. Wij combineerden wijken en namen vrouwelijke bezorgers aan.

4 december 1944. De trams hebben voor het laatst gereden. Zij werden onmiddellijk weggevoerd. Bij de belangrijkste electriciteitsfirma werden de magazijnen schoon leeggehaald. De hele vloot schepen van Smits Kolenhandel werd achter een sleepboot gehaakt. Wim Spoel, vriend van broer Piet, werd in één klap zijn gehele bezit ontnomen.

Een Sint Nicolaasverrassing. In de banketbakkerij was ingebroken. Wat er nog was, 50 kilo boter, 14 balen bloem en 6 balen

suiker, alles werd gestolen. Roofoverval in de Volmarijnstraat en Nieuwe Binnenweg. Plundering van de broodwagens. Er wordt besloten dinsdags en donderdags niet meer te rijden. Het is toch niet meer de moeite waard.

Januari 1945. Voortdurend wordt van onze meelvoorraad afgehaald voor bakkers die niet meer hebben. Daarvoor hebben wij nu jarenlang gevochten om de bonnen binnen te krijgen. Wij leven bij de dag. De voorraad wordt bijgevuld voor één of twee dagen.

De bakkers probeerden suikerbieten in het brood te verwerken. Een mislukking, maar de directeur van de Keuringsdienst van Waren was gelukkig met al die broodjes die hem ter keuring werden gezonden...

Om de aandacht even af te leiden van alle ellende organiseerden wij in de bakkerij Maashaven een gezellige middag met muziek en declamatie.

Daar gloorde een lichtpuntje. Het Zweedse Rode Kruis deed aan onze drie hongerende provincies een prachtige schenking. Voor Rotterdam waren dat 7200 balen bloem, voldoende voor één wittebrood per persoon. Maar er moest verzocht worden tevens kolen te sturen voor de sleepboten die de bloem van Delfzijl naar Rotterdam zouden vervoeren. Het bakken was toegewezen aan de grote bakkerijen, maar de verkoop had plaats in 200 kruideniers-winkels.

Ook het Internationale Rode Kruis wilde helpen. Uit Roemenië werd een trein met 2600 ton tarwe verzonden, maar die is helaas in Duitsland zoekgeraakt... De Duitsers, nette mensen als zij waren, zonden ons 2600 ton rogge. Uit alleen rogge is bijna geen brood te bakken, tenzij men veel zuurdeeg gebruikt. Dat moest dan maar. De smaak werd er afschuwelijk zuur door. Zouden ze die trein nog wel eens hebben gevonden?...

De Duitsers namen geregeld represaillemaatregelen. Naar een vergadering in Atlanta gaande passeerden wij op de Coolsingel de lijken van tien gefusilleerden.

Met enkele andere grote bedrijven beijverden wij ons om schepen met aardappelen uit het noorden naar Rotterdam te krijgen. Begin maart kwamen die aan, maar wij konden er niets van krijgen. Drie weken zijn mijn broer Anton en de heer Meihuizen bezig geweest en op 28 maart werd een deel vrijgegeven. Op 1 april was het Pasen, maar wij slaagden er in het hele personeel vóór de Paasdagen van aardappelen te voorzien. Het was iets geweldigs. Er waren er die in

geen drie weken een aardappel hadden gegeten en nu gingen zij naar huis met tien kilo voor elk lid van hun gezin. Sommigen met vijftig kilo, een enkele met honderd. En wat niemand verwachtte, zo'n uitdeling kon nog eens plaatshebben. Zij stonden te dansen. In totaal ontvingen wij 18.000 kilo. Over de wederwaardigheden van de aardappelschepen zou een boek te schrijven zijn. Hadden wij onszelf bevoordeeld? Nee, dit was een extra aanvoer. De scheepsruimte en de stookolie waren door Rotterdamse en Schiedamse firma's beschikbaar gesteld. Het was een particulier initiatief van een aantal grote werkgevers ten behoeve van hun personeel. Van de totale lading is een gedeelte aan de initiatiefnemers vrijgegeven. Het grootste deel kwam nog ten goede aan de bevolking in het algemeen.

In de benauwende eerste maanden van 1945 zochten een stuk of twaalf aan de linker Maasoever gevestigde fabrikanten contact met elkaar. Zij vergaderden wekelijks in de Brouwerij d'Oranjeboom, met het doel elkaar de helpende hand te bieden. Bijvoorbeeld werden vijftig liter benzine aan de Verenigde Zuivelfabrieken verschaft om een lading melk te kunnen lossen. Een fabriek kreeg teer en een andere kolengruis. Geen van beiden kon er mee werken, maar door die twee samen te voegen ging het een beetje.

Er waren vredesvooruitzichten, maar het ging met ups en downs gepaard. De oostelijke provincies waren in snel tempo bevrijd, maar toen volgden de inundaties en de verklaring dat Rotterdam en Amsterdam verdedigd zouden worden. In de laatste week van april kwam de wending ten goede.

Op zaterdag daverde plotseling de lucht en honderden vliegtuigen kwamen over, uitbundig toegejuicht door duizenden mensen op de daken. Een onvergetelijk schouwspel: de voedseldroppings!

Vrijdag 4 mei, 's avonds om negen uur, meldde de radio dat ook in Nederland de Duitsers zich hadden overgegeven. Spoedig wapperden van alle huizen de vlaggen en men danste en zong van 'Oranje boven'. Maar de andere morgen het ontstellende bericht dat het een vergissing was. Duitsers reden op motoren rond en sommeerden de vlaggen binnen te halen. Zondagmorgen verschenen de vlaggen weer. Er was nu geen twijfel meer aan: Göring is dood en Hitler heeft zelfmoord gepleegd. De maandag verliep rustig maar in opgewekte stemming. Dinsdag intocht van de Canadezen. De bevolking klitte als vliegen aan hun auto's. En de Duitsers?

Het schouwspel was bijna niet te geloven. Met gammele karretjes sleepten zij nog mee wat ze krijgen konden. Zo trok een eindeloze

optocht van haveloze dieven door de Oranjeboomstraat. Erg blij was ik met de foto daarvan, vlak voor onze bakkerij. Deze foto inspireerde mij tot het schrijven van de brochure 'Zóó kwamen ze en zóó gingen ze'. In zestien pagina's werd een terugblik geslagen op de vele moeilijkheden die tijdens de oorlogsjaren in onze bakkerijen overwonnen moesten worden. Daardoor konden misverstanden worden rechtgezet en aan de klanten worden verklaard, waarom wij niet altijd aan hun wensen hadden kunnen voldoen. Het boekje heeft veel lof geoogst. Wij kregen veel sympathieke brieven.

Op de laatste pagina werd een tekenwedstrijd aangekondigd. De tekeningen moesten verband houden met de bezettingsjaren. Welnu, velen maakten van de gelegenheid gebruik om hun opgekropte gevoelens te luchten of een herinnering vast te leggen aan iets dat hen in die vreselijke jaren het meest had getroffen. Een kostelijke en dikwijls aangrijpende verzameling tekeningen kwam in ons bezit. Een jury koos de prijswinnaars uit. Een honderdtal tekeningen was zeker de moeite waard om tentoongesteld te worden. Wij huurden een grote leegstaande ruimte van de firma Kreymborg aan de Beijerlandselaan en op 3 november werd daar de tentoonstelling geopend. De heer Ch.A. Cocheret hield op zijn charmante wijze een inleiding, waarbij wel de bitterheid doorklonk die ook in de tekeningen tot uitdrukking werd gebracht. De expositie, die vijf dagen duurde, trok zeer veel belangstellenden. Helaas zijn in 1953 alle tekeningen, die *veilig* in een van onze kelders werden bewaard, bij de overstroming verloren gegaan.

III. DE PERIODE DECEMBER 1945-APRIL 1951

In de verwachting dat het na de oorlog snel beter zou worden, zijn wij wel teleurgesteld. Brood en banket bleven nog lang op de bon en voor het aanschaffen van nieuw materiaal, bijvoorbeeld auto's, was een vergunning nodig.

Maar er was weer élan en wij konden weer activiteiten ontplooien. Sint Nicolaas 1945 bood daartoe al een prachtige gelegenheid. Er was in heel Nederland geen amandel meer te bekennen. Wie boterletters wilde bakken had de keus tussen aardappelspijs of bonenspijs als vulling. Niet alzo bij de bakkerijen J. Jansse Wzn. Mijn broer Piet had in de oorlog een partij kraakamandelen voor een fancy-prijs gekocht en die, met het oog op later, in blikken trommels in een kruipkelder laten verdwijnen. Daarvan konden 7000 boterletters oude kwaliteit worden gemaakt. Gezien de dure amandelen werd de verkoopprijs op f 4.35 gesteld. Iedereen schrok en zei: 'Dat

kun je niet doen. De collega's verkopen boterletters voor f 1.75'. Broer Piet hield koppig vol: 'Die prijs is redelijk en die moet ik hebben'. De Prijsbeheersing kwam er tweemaal aan te pas. Toen is hij met een boterletter naar het Directoraat van de Prijzen in Den Haag gegaan. Zijn prijs werd goedgekeurd en twee van de heren van dat bureau bestelden schriftelijk een boterletter... op papier van het Directoraat. Eerst mopperden de klanten dat de prijs zo hoog was. Later mopperden zij omdat zij er geen meer konden krijgen.

Wat de broodbakkerijen betreft stonden wij voor het probleem hoe onze verlorengegane bakkerij in de Tuinderstraat moest worden vervangen. Wij hadden wel de noodbakkerij van 1000 m^2 in de Schoterbosstraat, maar dat was tijdelijk. Daar Nederland natuurlijk op het gebied van machines en ovens vijf jaar stil was blijven staan, werden oriënteringsreizen gemaakt. Mijn vader en broer gingen naar Zweden. Ik bezocht samen met een collega uit Den Haag en een uit Utrecht grote bakkerijen in Amerika. Dat was een openbaring. Het meest spectaculaire was voor ons het gesneden en verpakte brood, omdat dit brood overdag werd gebakken en de volgende dag verkocht. Geen nachtarbeid dus, maar wel zondagarbeid. Kuypers kreeg vergunning om een machine voor Hus in Den Haag te importeren. Wij kregen pas jaren later een vergunning.

In 1946 werd het 70-jarig bestaan gevierd met een boottocht op 24 juli. Er waren 800 deelnemers, personeel en genodigden. In Kunstmin werden 17 jubilarissen gehuldigd.

In de oorlogsjaren hadden wij ons erg moeten behelpen wat het personeel betreft. Het was dringend nodig de opleiding en opvoeding ter hand te nemen van de 150 broodbezorgers die wij op onze klanten moesten loslaten. Eén van ons was altijd aanwezig op de contactavonden. Het heeft veel tijd gekost maar het was plezierig en... noodzakelijk.

Successievelijk kwamen er ook weer aardige dingen. De broodrantsoenering heeft tot 1948 geduurd en de kwaliteit was niet best. Gelukkig werd ons tien procent patentbloem toegewezen. Daar waren wij zuinig op en er lag een behoorlijke voorraad op de zolders. Daarvan gingen wij kleine broodjes maken. De klanten wierpen zich er op. Het plan van 220.000 voor de eerste week werd verre overtroffen. Het werden er 500.000 en dat bleef zo gedurende enkele maanden.

Van krenten, rozijnen en sucade was nog lange tijd geen sprake,

maar zo nu en dan waren er kleine partijtjes geconfijte vruchten te koop bij de leveranciers van zuidvruchten. Naarstig ging ik aan het werk en kocht alles wat er maar te krijgen was. Soms 200, soms 500 kg. Een partij gedroogde appeltjes van 600 kg was een welkome aanvulling. Met veel moeite kwam er een voorraad van 3000 kg bij elkaar. Die werd bestemd om Paasbrood te kunnen leveren, maar bij wijze van proef werden er op een zaterdag 900 vruchtenbroodjes gemaakt. Zij vlogen weg en de klanten waren niet meer te houden. Tot Pasen leverden wij elke zaterdag 2000 vruchtenbroodjes. Met Pasen ging alles op.

Gelukkig werd ons voor Pinksteren een partij krenten en rozijnen toegewezen, maar nog niet voldoende om alle klanten te kunnen helpen. Wij kenden nu echter het kunstje, kochten geconfijte vruchten en 7000 kg gedroogde peren en verkochten geen krentenbrood maar vruchtenbrood. Van de 25.000 waren er met Pinksteren 130 over.

Zo kwam er weer aardig leven in de bakkerij en niet minder in de banketbakkerij. Mijn broer Piet vestigde geregeld nieuwe winkels, kocht, voor zover mogelijk, nieuwe machines en automatiseerde het werk zoveel hij kon. 'Liefde voor het vak' was geen loos gezegde in de banketbakkerij. In februari 1949 werd door het personeel een tentoonstelling georganiseerd. Met medewerking van velen kwam die tot stand. Banketbakkers, leerlingen, de directie, loopjongens, iedereen deed mee. Wekenlang hadden Piet en zijn mensen er al hun avonden aan gegeven. Vele relaties werden uitgenodigd en iedereen was vol lof.

Ook de nevenactiviteiten groeiden. De timmermanswerkplaats en de schilderswerkplaats hadden constant volop werk. De primitieve drukkerij werd een echte drukkerij met o.a. twee degelpersen. Het personeelsblad 'Blank en Bruin' werd er gedrukt, een orgaan dat werkelijk een onderlinge band betekende. Bedrijfskleding werd ingevoerd, zowel intern als voor de bezorgers.

De bakkerij Maashaven werd geheel gemoderniseerd, zodanig dat wij buitenlands bezoek ontvingen zoals directeuren van Lyons uit Londen.

Het 50-jarig huwelijk van mijn ouders en de herdenking van het feit dat mijn vader 50 jaar geleden eigenaar werd van de zaak, werd op 2 juni 1948 gevierd met een boottocht. Het was de laatste. Mijn moeder was die dag in goede conditie; een half jaar later overleed zij. Een zwaar verlies. Zij was het middelpunt van de familie.

Wat de reclame betreft hebben wij al heel vroeg een spreuk van de tekenaar André Vlaanderen tot ons devies gemaakt:

'Wie met succes zijn zaken op wil voeren,
Die moet van tijd tot tijd de grote trom eens roeren'.

Met Koninginnedag op 30 april, een dag die in 1949 nog uitbundig gevierd werd, droegen bijna alle kinderen onze reclamemuts met het bakkertje er op en onze slagzin:

'Eet brood van Jansse
En Ge hebt Uw bakker gevonden'.

Die kleurige hoofddeksels drukten als het ware een stempel op het hele stadsbeeld. De wagens werden bestormd.

In Den Haag werd veel gevlagd maar het straatbeeld was minder fleurig. Ja, toch! Daar ging een autobus waarin kinderen zaten met mutsen op, maar... die kwam uit Rotterdam. Ook in andere steden en zelfs in Amerika droegen Hollandse kinderen de mutsen.

Een ander reclameobject waren de bouwkartons. Evenals de mutsen een idee van mijn broer Arie. Als technisch man had hij ook met de wagenmakerij te maken en hij bedacht dat het leuk zou zijn een bouwkarton uit te geven waarvan zo'n bakkerswagentje gemaakt kon worden. Het wagentje was stevig en wij ontvingen vele brieven van klanten, maar ook uit Afrika en Amerika, waarheen klanten ze stuurden naar hun geëmigreerde familieleden. Vijftigduizend werden er uitgegeven in 1949. Voor zover mij bekend was er geen enkele meer over. Totdat in 1984 mr. J. Dutilh, voorzitter van 'Roterodamum', mij opbelde en zei: 'Jansse, misschien kan ik je een plezier doen met een kartonnen bakkerswagentje dat wij nog altijd bewaard hebben'. (35 jaar dus.) 'Mijn vader heeft het destijds gemaakt.' Daarmee heeft Dutilh mij een geweldig plezier gedaan.

In hetzelfde jaar nog een reclameactiviteit. Grootscheeps werd in de kranten en op reclamecirculaires aangekondigd: 'Onze vliegers gaan op'. Na het succes met de mutsen en de bouwkartons zouden wij weer eens op de grote trom slaan. Grote belangstelling onder de kinderen. Zij spaarden zegels, kwamen hun vlieger halen en gingen er zielsgelukkig mee naar huis. Zo nu en dan kwam er een zijn vlieger terugbrengen want hij ging *niet* op. Al meer en meer kinderen kwamen met hun vlieger. Van vele exemplaren bleken inderdaad de latjes te zwaar.

'Onze vliegers gaan *niet altijd* op.'

De reclamestuntjes, waarover leuke verhalen zijn te vertellen,

leiden mij echter af van het voornaamste probleem dat ons in deze jaren bezighield: de nieuwbouw. Na het bezoek aan Amerika was de grote vraag: één groot centraal bedrijf of vijf middelgrote bedrijven op verschillende punten in de stad, zoals wij hadden.

In Amerika zei de directeur van American Machine and Foundry tegen mij: 'Weest U voorzichtig met te willen toepassen wat u hier hebt gezien'. Dat was een goede raad. Rotterdam is geen New York en huis-aan-huis-bezorging kent men er niet. Die ervaring deden wij al op toen in 1950 de 'Read divider' voor kleinbrood aankwam, capaciteit 10.000 broodjes per uur. Die konden wij niet verwerken en ook niet verkopen.

Er werden jarenlang plannen gemaakt en verworpen. Wie wilde bouwen in Rotterdam moest lang van tevoren met 'Stadsontwikkeling' overleggen waar een stuk grond gereserveerd kon worden. Vele malen zijn wij bij de directeur, ir. J. Rutgers, geweest en diverse keren is een stuk grond gereserveerd, hetgeen later weer ongedaan werd gemaakt.

Daarbij kwam dat wij min of meer in een dwangpositie verkeerden. De noodbakkerij van 1000 m^2 in het Zomerhofkwartier was voor tien jaar gehuurd. Na die tien jaar moesten wij klaar zijn. Bovendien daalde de omzet geleidelijk omdat het broodverbruik per hoofd afnam doordat weer allerlei artikelen vrij kwamen. En hoe zou gesneden en verpakt brood ontvangen worden door het publiek. Ook een 'Oliver Slice- and Wrapmachine' was besteld. Wij moesten er vier jaar op wachten. Eind 1950 werd onze wens vervuld. Wij hoopten de eersten te zijn in Rotterdam, maar toen Van der Meer & Schoep er achter kwam had ook deze bakkerij een machine besteld. Het werd een nek-aan-nek-race. De onze arriveerde het eerst maar viel van de wagen. Grote schrik maar het viel mee. Wij hadden een voorsprong van enkele weken en zorgden er wel voor dat door advertenties en redactionele artikelen plus folders de Rotterdammers het te weten kwamen.

Behalve voor witbrood werd de machine ook al spoedig gebruikt voor krentenbrood, Paasbrood enz. De verkoop was bevredigend maar het verpakte brood kon toch het andere niet vervangen. Het was duurder vanwege de edele grondstoffen en de verpakking. Een velletje geprepareerd papier kostte vier cent.

In 1951 was er weer groot feest. De zaak bestond 75 jaar. Na een persconferentie verschenen in de kranten grote artikelen met koppen als 'Jansse's Bakkerijen 75 jaar' en 'Van twee broden per

dag tot 130.000 broden per week'. Er werd een jubileumweek van gemaakt. Een receptie in Atlanta. Tijdens die receptie kwam voor mijn vader een grote verrassing. Ir. C. Staf, waarnemend minister van Landbouw, mocht hem namens de koningin tot ridder in de Orde van Oranje-Nassau benoemen en bood hem de daarbij behorende versierselen aan. 'Uw zaak is Uw levenswerk, maar daarnaast hebt U ook belangrijk werk verricht op maatschappelijk gebied.'

Ook een toneelavond behoorde tot de feestelijkheden. In een tot de laatste plaats bezette Schouwburg gaven 'De Maasstadspelers' een voorstelling van het stuk 'Ja of nee' van Kenneth Horne.

IV. DE PERIODE 1952-1963

Na al het feestgedruis terug tot de werkelijkheid. Naar de problemen die ons dag en nacht bezighielden. Sedert het begin van de oorlog waren wij al bezig met nieuwbouwplannen, dus al een jaar of tien. Maar zij knapten allen af. De financiële aspecten werden grondig bestudeerd maar het werd wel duidelijk, dat een enorm bedrag geleend moest worden. De hypotheekrente was in die tijd niet hoger dan... 3,5 procent, maar ging in korte tijd omhoog tot 5 procent. Een grote investering zou een zware last voor het bedrijf betekenen en winstgevend waren de bakkerijen niet meer. In een gesprek zei ik eens: 'Op deze wijze zullen wij de fiscus wel zes jaar buiten de deur houden', waarop mijn zoon reageerde: 'Als wij hem maar niet voor goed buiten de deur houden'. De meningen in de directie waren verdeeld maar de harde feiten konden niet genegeerd worden.

Ondanks onze zorgen werd in het bedrijf met veel élan doorgewerkt. Reclame konden wij niet missen. Een grote stand op de Femina, waar vooral het gesneden en verpakte brood gepresenteerd werd, was een groot succes. Maar *blijvende* resultaten bleven uit. De banketbakkerij had het druk en nieuwe winkels werden gevestigd. Leuke dingen dus.

In 1952 kwam er een kink in de kabel. In juli staakten de broodbezorgers om f 1,– loonsverhoging. Op zaterdagmorgen, toen alle wagens geladen stonden, vertikten zij het uit te rijden. Werkwilligen werden teruggezonden. Veel brood werd verkocht in de winkels en vanuit de magazijnen maar toch waren er 's avonds 10.000 broden over, waarvan er 500 bedierven door de grote warmte. De rest werd als veevoeder verkocht. Vier grote bedrijven waren uitgekozen voor de staking. De kleinere, die ook de gulden

niet betaalden, bakten die dag volop. Dit was een van de ellendigste gebeurtenissen die wij ooit hebben meegemaakt. In die chaos van brood barstten sommige goedwillenden in tranen uit.

Wij moesten er overheen. Een rancuneuze stemming in het bedrijf zou nog meer bederven. Er werden contactavonden en lesavonden met het personeel georganiseerd. Die zwarte dag moest maar zo gauw mogelijk worden vergeten.

Een jaar later werden wij door een ramp van geheel andere aard getroffen: de watersnood van 1953. Nog nooit was het water zo hoog geweest dat de Oranjeboomstraat blank kwam te staan. Op 1 februari gebeurde dat. De ovens in de broodbakkerij stonden een meter onder water. De produktie werd naar de andere bakkerijen verplaatst. In de kelder bevonden zich 33 reservemotoren. In de kelder van de banketbakkerij was voor f 30.000,– chocolade- en suikerwerk opgeslagen voor de Paasdagen. Het werd als chocolademelk en suikerwater opgepompt. De gelegenheid werd aangegrepen om de broodbakkerij geheel te renoveren.

Het personeelsvraagstuk begon ook zorgen te baren. Van de 150 broodwijken waren de meeste voor halve dagen. Het publiek wenste brood vóór twaalf uur. Er was veel wisseling van bezorgers en daardoor gingen de wijken achteruit.

Nu is het natuurlijk geen pretje om door weer en wind een handwagen te moeten duwen. Dat werd overal ondervonden en de 'electrocar' deed zijn intrede. Zij konden wel meer bij-artikelen meenemen, wat de omzet ten goede kwam. Zij werden gevolgd door rijdende winkeltjes. Een grote verbetering, maar voor kleine wijken waren zij te kostbaar. Op den duur reden er 37 die onze naam droegen. Maar ook dit was geen oplossing voor het rendabel maken van de broodverkoop.

Er begon onder de directeuren een onbehaaglijke stemming te heersen, die zelfs tengevolge had dat de persoonlijke verhouding er onder te lijden had. Zelf lag ik er vaak nachten wakker van. 'Konden wij zo'n bedrijf aan de jonge generatie nalaten?'

Maar dan beleefden wij weer iets aardigs. Ook de bakkerij aan de Groene Hilledijk werd geheel gerenoveerd. De vier inschietovens werden vervangen door een bandoven. Op 2 juli 1953 ging de poort dicht om op 5 september weer open te gaan. Mijn broer Arie was tijdens de werkzaamheden afgeknapt en broer Piet verving hem. De nieuwe bakkerij was een sprookje. Voor die in werking werd gesteld moest het publiek eens een kijkje komen nemen. Er werd een 'open-

deur-week' georganiseerd.

Contactavonden met de bezorgers, een persconferentie, officiële opening door mevrouw A.H. Cramer-Van Beek, presidente van de afd. Rotterdam van de Ned. Vereniging van Huisvrouwen, opening met vrienden en relaties, open-huis-week van 5-11 september. Een muziekkorps en majorettes leidden het feest in. In de remise was een deel van de Feminastand opgesteld voor verkoop en reclame. Onze stoutste verwachtingen werden overtroffen. Voor het raden van het gewicht van een koek werden 16.000 briefjes ingevuld, dus zijn er nog veel meer bezoekers geweest. Er kwamen mensen die al vijftig jaar of langer klant waren. Heeft deze geweldige manifestatie resultaat opgeleverd in de vorm van nieuwe klanten? Het resultaat was gering.

Op 5 januari 1954 overleed mijn vader op 79-jarige leeftijd. Zijn wens, dat alle vijf zijn zoons in 'de zaak' zouden komen, was vervuld (drie in de broodbakkerij en twee in de Stereo Beschuitfabriek). Tot het laatst bleef hij levendig belang in de zaak stellen. In de geheel gevulde Hoflaankerk werd de rouwdienst gehouden. Uitvoerige artikelen in de kranten getuigden van de grote achting en waardering die men hem toedroeg, ook om zijn werk op sociaal gebied.

Toen het werk in de bakkerij Groene Hilledijk hervat werd bleek, door de efficiëntere werkwijze en de grote capaciteit van de bandoven, de produktie 's morgens twee uur vroeger gereed te zijn. Prachtig! De wagens behoefden niet meer op brood te wachten, maar... wat moesten wij na negen uur met die kostbare installatie beginnen?

Uit Italië bracht ik eens 'Grissini' mee, lange broodstokjes die daar bij elke warme maaltijd worden genuttigd. Wij wisten niet hoe die gemaakt werden, maar na enkele studiereizen naar Italië werd met dit artikel geëxperimenteerd door mijn zoon Piet, die zelf een machine in elkaar knutselde. Van dit artikel hadden wij goede verwachtingen. De naam werd Stereolets, want zij zouden vooral door de Stereo Beschuitfabriek worden verkocht aan grossiers en worden geëxporteerd.

Het volhoudingsvermogen van mijn zoon Piet werd zwaar op de proef gesteld want de fabricage was niet eenvoudig. In Italië begon men nu pas machines te maken die het handwerk moesten vervangen. Er werden machines en speciale bakplaten gekocht en Piet slaagde er in een bewonderenswaardig produkt te maken, waar zelfs

een Italiaanse fabrikant verrukt over was. Zo'n geheel nieuw produkt invoeren gaat echter moeizaam. Er waren ups en downs, maar de oven kon toch geheel produktief gemaakt worden en in 1956 werd daardoor een winst van f 30.000,– becijferd.

De moeilijkheden in het bakkersbedrijf werden natuurlijk ook door onze collega's ondervonden. Piekerend over een oplossing kwam het plan in mij op 'fusie met de andere grote bakkerijen in Rotterdam'. 'De produktie en distributie zijn zo inefficiënt en de kans op verbetering is zo gering, dat alleen een combinatie van de grote vier een oplossing zou kunnen bieden', zo schreef ik in een uitvoerig fusierapport. Het werd mij door mijn broers niet in dank afgenomen. Men wilde er zelfs niet over praten. Het was voor mij een moeilijke tijd.

In 1956 bleek de gedachte aan fusie ook bij anderen te leven. Plotseling stond in de krant 'Belangengemeenschap tussen Van der Meer & Schoep en Ulrich'. M & S was al eigendom van de Menebameelfabriek. Heel wat bakkers zaten in de knoei en als hun schuld aan de Meneba te hoog opliep, gingen zij noodgedwongen met de directeur, de heer J.K.P. Kraan, praten. Die wist er meestal wel wat op...

Dat de Meneba zich via M & S meer en meer voor deelneming in bakkerijen ging interesseren was echter een doorn in het oog van hen die 'vrij' wilden blijven. Er heerste grote onrust en er kwam een 'Unie van vrije bakkers', onder leiding van Vlug uit Schiedam. Toen echter zelfs voorvechters van de Unie voor de bijl gingen, bleek er toch niet veel aan te doen. In 1957 schreef ik in mijn dagboek: 'Mijn fusieplan wordt snel uitgevoerd... door anderen. Ook Vlug gaat over naar de combinatie. Wat dit voor mij betekent kan men zich indenken'.

Later bleek deze tegenslag echter een 'blessing in disguise'. Ook fusie zou veel problemen hebben opgeleverd. Verkoop aan de Coöperatie, zoals later heeft plaatsgehad, was beter.

In 1957 werd een directievergadering gehouden die in zekere zin een doorbraak betekende. Algemene conclusie: 'Verkopen of combineren is niet leuk, maar toch beter dan vastlopen'. Er werd goedgevonden dat twee van ons een voorzichtig gesprek zouden hebben met de M & S Menebagroep en twee anderen met de directie van de Coöperatie Vooruitgang.

Mijn broer Arie kocht namelijk een deel van onze bloem bij de Coöperatieve Meelfabriek de Haka en ook daar voelde men de

noodzaak van efficiëntere produktie en distributie voor hun bakkerijen. Samenwerking van een particulier bedrijf met een coöperatie lijkt een waanzinnig idee en dat is het ook. Het kon mij echter niet schelen, als er maar wat gebeurde.

Er gebeurde nog niet zo gauw iets. In mijn 'Geschiedbeschrijving van de Bakkerijen J. Jansse Wzn.', gemaakt voor het Gemeentearchief, doe ik de jaren 1957, 1958, 1959 en 1960 in één bladzijde af. Eén chapiter overheerste: samenwerking met Van der Meer & Schoep of met de Coöperatie? En hoe? In welke vorm? In 1960, dus na vier jaar, schreef ik: 'samenwerking met de Coöperatie scheen te lukken, totdat bleek dat zij wel een gemeenschappelijk produktiebedrijf wilden opzetten maar de distributie gescheiden wilden houden'. Dit werd bij ons unaniem afgewezen.

De heer Hoogenkamp was directeur van de Coöperatieve Meelfabriek. Met hem had mijn broer van begin af aan een prettige relatie gehad. In 1961 werd hij directeur van de Coöperatie Nederland. Zijn intenties kennende werd de mogelijkheid niet uitgesloten, dat hij invloed zou kunnen uitoefenen op de directie van de Coöperatieve Bakkerijen Vooruitgang om tot volledige integratie te komen. Dat klopte en toen ging het snel. Op 6 februari werd de eerste vergadering gehouden met vertegenwoordigers van beide partijen en een draaiboek gemaakt. Het was geen kleinigheid. Onze broodbakkerijen werden, afgezien van de gebouwen, aan de Coöp *verkocht*. Het gehele personeel werd op gunstige condities overgenomen. Mijn broer Piet heeft nog een jaar lang de banketbakkerij en de 27 winkels voor onze firma geëxploiteerd maar in 1963 werd ook dit alles aan de Coöp overgedragen.

Er waren heel wat problemen op te lossen maar in goede harmonie werd de overdracht tot een goed einde gebracht. Een oplossing waaraan wij de laatste jaren niet meer durfden geloven was gerealiseerd.

Vooral mijn broer Piet, 59 jaar, die zo volledig in zijn werk opging, had het moeilijk. Het betekende een groot verdriet voor hem. Ook voor mijn broer Arie, 61 jaar, die geen van zijn nieuwbouwplannen heeft kunnen verwezenlijken. Het persoonlijk verdriet wegens het wegvallen van hun levenstaak konden wij niet wegnemen, maar het was wel billijk dat maatregelen werden getroffen om financieel nadeel te voorkomen. Dit bracht echter mee dat zij van hun directeursfunctie bij de B.V. Jansse, die nu het karakter van een huizenmaatschappij had, moesten afzien. Ik was toen 64 jaar en was bereid die functie te blijven waarnemen.

Het is een apart verhaal maar na het overlijden van mijn broer Anton in 1967, directeur van de Stereo Beschuit- en Koekfabriek, kwam daar nog het directeurschap van de Stereo bij. Het bedrijf was aan Hooimeijer in Barendrecht verkocht, eveneens zonder de panden en de buitenlandse deelnemingen. Ik wilde ook deze functie aanvaarden op voorwaarde dat mijn zoon Ernst daarbij zou assisteren. Ook hier was de taak de panden te verkopen en bovendien de deelnemingen in België, Frankrijk en Duitsland af te wikkelen.

Het lukte, maar het werd wel najaar 1978 dat ik mijn kantoor in de Oranjeboomstraat kon sluiten met het geruste gevoel: alles is achter de rug.

Gelukkig mocht ik later van mijn broer Arie horen: 'Wim, wat is alles toch mooi verlopen' en van Piet: 'Wil je wel geloven dat ik nooit meer aan die winkels denk'.

Laat ik volkomen positief eindigen.

Het personeel van Jansse had bij de Coöperatie financieel niets te klagen. Dat is allemaal royaal behandeld. Maar de sfeer bij de Coöp was zo geheel anders dan bij ons, dat de mensen niet meer met plezier werkten en naar hun pensionering verlangden. Nu was er een Suppletiefonds voor moeilijke gevallen door ons gevormd, maar naarmate de sociale uitkeringen verbeterden kwamen er maar weinig moeilijke gevallen meer voor. Toen zijn wij jaarlijkse uitstapjes gaan maken, waaraan steeds veertig à vijftig oud-employés deelnamen. Een feest voor hen en voor ons. Met velen van hen hadden wij ons hele leven samengewerkt. Na achttien jaren uitstapjes werden het vijf reünies met diner op zaterdag in Diergaarde Blijdorp. Op die reünies lijkt het wel of de zaken 23 jaar geleden niet werden opgeheven, maar nog steeds voortbestaan.